

Đuro Šarošac

Kanizsai dorottya muzeum,
Mohač

Primljeno: 01. 10. 1990.

**POVIJEST, EKONOMSKI I DRUŠTVENI ŽIVOT
BOSANSKIH HRVATA U OKOLICI PEČUHA**

SAZETAK

Autor nam preko arhivske i na terenu sakupljene građe predstavlja Bosanske Hrvate — Bošnjake, kako su se sami prozvali, jer pretežno dođoše iz Bosne i Hercegovine. Iako se u literaturi mogu naći dva oprečna mišljenja o njihovu dolasku: jedno da su na tlu Baranje živjeli još prije Mađara, a drugo da dođoše u 17. stoljeću, sada znamo da svi nisu bili starosjedioci i da su se u Baranju doselili u tri navrata, uglavnom predvođeni franjevcima. Prva je seoba počela poslije mongolske najezde i nastavila se raspadom Bosne i Hercegovine, poslije mohačke bitke (1526). Drugu su potakli Turci, koji su ih milom ili silom doseljavali, a treća pada između 1686. i 1690, poslije istjerivanja Turaka, a potakli su je zemljoposjednici koji su trebali radnu snagu za svoja opustjela imanja. Točan popis stanovnika može se pratiti od 1695. Naselja su bila raštrkana, nalaze se u blizini vode. Ni sređivanje nije moglo bitno promijeniti oblik tih sela. Kuće su pravljene od drveta, kasnije od naboja i prijesne cigle. Bojadinani namještaj pojavio se na početku 19. stoljeća. Na izgradnju sela (urbanizacija); birtija, mesarnica, hladenca, dućan — vlastelin je posebnu pažnju posvetio. Uvjeti gospodarstva ništa nisu bili povoljniji nego kod ostalih baranjskih sela. Pretežno su bili zemljoradnici, a ni stočarstvo nije imalo manju ulogu. Ne postoji činjenica da su zemljoradnju i vinogradarstvo podredili stočarstvu. Vrtlarstvo na oranici im je bilo čuveno još u 19. stoljeću. Osim obitelji, i selo se pobrinulo za samoopskrbu: imaju svoje vodenice, kovače, kolare, brijače itd. Sakupljanje plodova i lov u prehrani su tokom dugih stoljeća imali bitnu ulogu. S razvojem gospodarstva promijenila se i prehrana, odnosno način pripremanja hrane. Prvi točan odgovor o slojevima sela dobit će iz urbanskih listova iz 1767. godine kada su postali vječiti kmetovi. Oslobođanje kmetova (1848) nije prekinulo postojeće razlike u slojevima i u imanju iako su pojedini kmetovi dobili zemlje. Bosanski Hrvati izuzetna prava i posebne povlastice nikad nisu imali. Teških 20 godina je trajalo dok su zemljoposjednici uspjeli slomiti kmetove i natovariti im vječiti kmetijski jaram. Prve škole su osnovane pored župa — imale su okružni zadatak. Prva škola je u Nijemetu otvorena 1765. Otvaranje škole sve do 1845. sprečavalo je i gledište crkvenih i županijskih vlasti: »Hrvati od njihovog osnivanja ne vole škole... od svog rođenja mrze slova.« Bosanski Hrvati u okolici Pečuha uvijek su bili katolici. Pripadali su egračkoj, kesujskoj i nijemetskoj župi. Veći dio Bošnjaka i danas živi na selu: jedan dio je zaposlen u pečuškim tvornicama, samo manji dio radi u poljoprivrednim zadrugama.

Preko arhivske i terenske građe pokušao sam predstaviti Bosanske Hrvate, koji stoljećima žive u dijaspori, u jednoj drugoj sredini. Ta »kasna seoba naroda« zbivala se u stoljećima kada je sudbina mnogih naroda zavi-

sila od rata i mira. Unatoč svim životnim poteškoćama, oni su poslije ratnih godina ponovo oblikovali (1711) svoju etničku skupinu: sačuvali svoj jezik, usmenu predaju i razvijali svoju bogatu narodnu kulturu — a sebe su prozvali Bošnjacima. Preko tri stotine godina možemo pratiti njihovu sudbinu.

Mogućnosti čuvanja i učenja materinjeg jezika bile su veoma oskudne. Mladi naraštaj jezik je usvajao samo u obitelji, u seoskoj zajednici. U njegovanju nacionalnosti jedini duhovni izvor bijaše usmena predaja. Teško je ustanoviti da li su napuštali svoju domovinu zbog nezadovoljstva, zbog turske opasnosti, ili na tursku zapovijed, jesu li njihov dolazak organizirali franjevci ili su došli sami. Kad se napušta rodni kraj i kreće u nepoznato, razlozi su uvijek teški.

Gledišta o njihovu porijeklu i dolasku u Mađarsku u jugoslavenskoj literaturi možemo dijeliti na dvije različite grane: jedan dio istraživača nastoji dokazati da su Hrvati u Baranji starosjedioci, a drugi tvrde da ih nema sve do 17. stoljeća — dolaze istom poslije istjerivanja Turaka. Na osnovi argumenata znamo da nisu svi starosjedioci, a nije točno da su se u bivšoj Ugarskoj pojavili istom u 17. stoljeću. Gyorgy Gyorffy piše da je za vrijeme Arpadovića i kasnije u Baranji vladajući etnikum bio slavenski. Masovna seoba Hrvata zbila se u tri navrata. Prva je seoba počela poslije mongolske najezde, nastavila se s raspadanjem Bosne i Hercegovine i trajala sve do mohačke bitke (1526). Drugu su potakli Turci, koji silom ili milom naseljavaju u Baranji balkanske Slavene. Treći dolazak Hrvata pada u razdoblje 1686—1690. Njihov dolazak poslije istjerivanja Turaka iz Baranje požurivali su zemljoposjednici, kako bi na opustjela imanja dobili radnu snagu.

Od posljednjeg desetljeća 17. stoljeća možemo pratiti povijest stanovništva sela, Ata, Kukin, Nijemet, Pogan, Salanta, Semelj, Suka, Sukit, Udvar (Pecsudvard). Ova naselja, osim Ate i Suke, već se spominju za vrijeme Arpadovića. Ona su nastala i prije dolaska Mađara na to područje. Stanovništvo tih naselja sve je do druge polovine 19. stoljeća posve hrvatsko. Osnova sukoba između stanovništva uvijek ima ekonomsku pozadinu, izuzetak čini grubi nastup državnih vlasti. Statistički podaci o broju narodnosti ne pružaju nam pouzdane podatke, jer zbog političkih razloga mnogi se nisu smjeli izjasniti Hrvatima.

Popis stanovništva s manjim prekidom možemo pratiti od 1695. Novi doseljenici, prema feudalnim popisima pretežno su bili mladi, i čini se sa malo djece. Njihov se broj po selima između 1711. i 1752. radi neprestanog seljenja mijenjao — bojali su se da ne postanu vječni kmetovi. Prezimena kmetova ne govore samo o načinu davanja imena, već nas upućuju i na doseljavanje.

Naselja su nekada bila raštrkana, obično u blizini vode. Ni uređivanje sela nije moglo bitno promijeniti njihov oblik. O nekadašnjim kućama (1786) znamo samo toliko da su bile od drveta. U drugoj polovini 18. stoljeća gradnja kuća bila je propisana zakonom: zidovi od naboja ili prijesne cigle, a krov od slame. Ekonomske zgrade bile su od iste građe. Samo su ambari bili drveni. Kuće su se iznutra dijelile na tri dijela: kuhinju, sobu i komoru. Početkom ovog stoljeća postepeno dolazi do promjena u podizanju kuća i u razmještanju soba.

Namještaj je bio jednostavan: postelja sastavljena od »kozica«, a za ruvo (ruho) drvena tesana škrinja. Bojadisani namještaj možemo pratiti od polovine 19. stoljeća: jedino Bošnjaci imaju namještaj obojen u žuto.

U drugoj polovini 18. stoljeća vlastelinstvo je u svakom selu sagradilo »birtiju«. Godine 1767. urban je odredio i točenje pića: od Miholja do Đur-

đeva mjerili su kmetovi svoje vino, vlastelinsko pivo i rakiju, a poslije toga vino zemljoposjednika. Te »birtije« bile su dužne davati konak i svježu hranu, za konje odgovarajuće štale, a selu preko cijele godine osiguravati svježe meso. Pored »birtije« podignute su i mesnice koje su uvelike radile do potkraj prošlog stoljeća, a postojale su sve do 1950. Vlastelinstvo je kmetovima posebno dopuštalo da podižu »kućere«, gdje su pekli rakiju, ali su od svakog kazana bili dužni platiti 4—5 forinti. Seoski dućani počeli su raditi početkom ovog stoljeća.

Uvjeti gospodarstva ništa nisu bili povoljniji nego i u drugim baranjskim selima. Polje je bilo, osim šuma, podijeljeno na dva dijela: oranice i pašnjake. Oranice su bile podijeljene na dva plodoreda. Svakom imanju pripadala je livada i bašća za povrće. Prosječni urod bio je nizak — od svakog posijanog požunskog mirova dobili su po tri mjerice pšenice, a bilo je godina kada je urod bio još i manji. Oruđe za zemljoradnju pravljeno je od drveta: takvim plugom orali su sve do 70-ih godina prošlog stoljeća. Pšenicu su sijali rukama. Kukuruz i krumpir najprije su sijali pod motiku, kasnije na velikim površinama iza pluga; a sijačicu počinju upotrebljavati istom početkom ovog stoljeća.

Ne znamo točan omjer usjeva — najviše su sijali suražicu i raž, a žito manje. Kmetovi svoju pšenicu do 1880-ih godina žanju srpom, a poslije toga kosom. I žetva je imala svojstveni red, bilo da se želo srpom ili kosom. Svako selo imalo je od vlastelinstva posebno označena gumna, gdje su dovozili pšenicu u kamare i gdje su ga vršili. Gumna su zbog opasnosti od požara bila zasađena drvećem. Vršilo se s pomoću konja ili rogate stoke. Prvi dolap pri vršidbi pojavio se oko 1870, a mehanička vršalica krajem istog stoljeća. Od početka 19. stoljeća, proizvodnja pšenice bila je u stalnom porastu. Kukuruz se u 18. stoljeću još na maloj površini sijao, tek u drugoj polovini 19. stoljeća zauzima svoje bitno mjesto u stočnoj hrani.

Pored pšenice do sredine prošlog stoljeća važnu ulogu u prehrani imala je heljda i proso. Zemljoradnja u Bosanskih Hrvata imala je samoopskrbnu ulogu. Zbog desetine, kmetovi nisu bili zainteresirani za veće uloge u zemljoradnji.

Nemamo točnih podataka o tome kakav je za vrijeme Turaka u tim selima bio omjer zemljoradnje i stočarstva. Prema popisima, novodoseljenici imali su prilično više stoke nego oni koje su ondje zatekli. Točne podatke o stoci nikada nećemo doznati, jer kmetovi radi poreza nisu priznavali svu stoku. Jedini pastirski popis postoji iz 1851, po kojemu je bilo nevjerovatno mnogo stoke. S angažiranjem stalnih obaveznih pastira počele su promjene u stočarstvu. Županija je 1846. odredila da svaki vlasnik na stoku stavi svoj žig, s oznakom županije. Tokom nekoliko godina (1852), poslije oslobođanja kmetova, fond tegleće stoke i svinja udvostručen je, krava je deset puta bilo više, a koza pet puta. Uzgoj ovaca županija je bila prinuđena ograničiti, od svakog zemljišta na 12 komada.

Povjesničari ekonomije o Hrvatima (i Srbima) koji žive u Baranji vole naglasiti da su oni zemljoradnju i vinogradarstvo podredili stočarstvu. Uz memo li u obzir popis pastira, možemo vidjeti da je slično bilo i u gospodarstvima Podunavlja, Podravine i zapadne županije, bez obzira kakvoj su narodnosti ljudi pripadali. Početkom 19. stoljeća štalsko stočarstvo bilo je poznato širom Baranje. Krajem stoljeća stoka je još mješovitije pasmine. Promjeni pasmine omogućila je i zahtijevala razvijena zemljoradnja. Stočarstvo se u hrvatskim selima pod istim uvjetima razvijalo kao i u mađarskim. Dvije

trećine domaćina zemlju je obrađivalo konjima, a ostali volovima. Svako selo imalo je posebne pastire koje su domaćini zajednički izdržavali.

Poslije 1686. polja tih sela više su naličila na pašnjake nego na oranice. Urbar iz 1767. nije odredio koliko je pašnjaka vlastelinstvo dužno dati kmetovima, samo o livadama možemo čitati da je dužan dati 12 kosa livade ili tovara sijena. Osim Nijemeta ni jedno selo nije imalo toliko livada. Oko napasivanja stoke između sela bilo je manjih sukoba, pogotovu ako je polje bilo malo. Oko pašnjaka selo je imalo mnogo sukoba i sa zemljoposjednikom, jer je ograničio stočarenje. Kmetovi su bili dužni pašnjake redovito čistiti. Pašnjaci su se pretežno nalazili daleko od sela. Domaćini su imali tamo svoje kućere i torove, kako se sa stokom ne bi morali svake večeri vraćati kući. Neka sela već su početkom 19. stoljeća bila prinuđena da od vlastelinstva uzmu u zakup pašnjake. Neke šume također su koristili za pašnjak. Težaci su u šumi samo za novac mogli žir uzimati. Poslije oslobođenja kmetova, sela su po zemljištu od vlastelinstva dobili po 6 katastarskih jutara pašnjaka.

U okolini svakog sela naći ćemo prikladan brežuljak za vinogradarstvo. Novodoseljednici zatekli su zapuštene, neobrađene vinograde. Od grožđa su pretežno pravili crno, crveno, a manje bijelo vino. Najviše vinograda bilo je pedesetih godina prošlog stoljeća. Sve poslove oko vinograda kmetovi su mogli izvršavati samo po uputama vlastele. Ako je urod bio loš, vino, desetinu, zemljoposjednik je prodao na javnoj rasprodaji. U tim selima filoksera se pojavila 1891. Bosanski Hrvati upoznali su razvijeno vinogradarstvo poslije 1848, otkad su redovito odlazili na nadnicu u Pečuških Bošnjaka (Hrvata). Za vino su u vinogradima kopali podrum, a iznad njega podigli klijet.

Sastav zemlje u tim selima takav je da ćemo od voćke prije naći košticeve vrste, i samo nekoliko vrsta jabuka, krušaka i dunja. Najvažnija voćka oila je šljiva. Nekada nije bilo kuće bez šljivika, neki još i danas postoje. Veći dio šljiva skupili bi seljaci za rakiju, a od ostaloga kuhali su (pekli) pekmez ili šljive sušili. Oplemenjivanje voćaka počelo je već početkom prošlog stoljeća. Godina 1879. županija je odredila da svako selo ima svoj vlastiti rasadnik — čime je omogućena sadnja novijih vrsta voća.

Bosanski Hrvati u cijeloj Baranji već su u 19. stoljeću poznati po proizvodnji povrća na oranici. Tom proizvodnjom bavili su se siromašni i srednji seljaci koji su imali manje zemlje i dovoljno radne snage. Za tu svrhu koristili su najbolju oranicu: bašće i livade. U velikim količinama sadili su kupus, sijali mrkvu i peršin i sve to prodavali na pečuškoj pijaci (tržnici).

Bošnjačka sela osim Sukita već ni u 18. stoljeću nisu imala bogate šume. Veći dio šuma isječen je u vrijeme Turaka, jer je poslije kako piše, šuma mlada. Svako vlastelinstvo po urbaru dopuštalo je da se u šumi sijeku suha drva — petkom i subotom dopušteno je kmetovima sakupljati suho granje. Svoja drva za ogrijev kmetovi su samo onda mogli isjeći, ako su izvršili urbarsku dužnost u drvima. Od svakog zemljišta dužni su bili jedan požunski hvat drva isjeći i prevesti vlastelinstvu. Za gradnju kuće drva su dobili besplatno. Poslije oslobođenja kmetova, između sela i zemljoposjednika desetljećima se vodila parnica da bi dobili jedan dio šume: po zemljištu su dobili po 2—3 lanca.

Vodenice u tim selima postojale su i u vrijeme Turaka, a neke već i prije. Godine 1786. u devet sela bilo je 20 vodenica. Sve do 1880. mljelo se na kamenu, a poslije toga dolazi željezni valjak, uređaj za čišćenje pšenice, dizalo za zrno i brašno, sito itd. Ni jedan vodeničar tih sela nije bio član ceha, zanat je sin preuzimao i naučio od oca. Majstori su bili poznati po svojoj vještini — sve stolarske radove u mlinu sami su pravili.

Sakupljanje plodova i lov imao je u prehrani težaka tokom dugih stoljeća bitnu ulogu. Od sakupljenih biljaka treba spomenuti kiseljak, cvijeće akacije, mladice vinove loze i sve voćke koje su privlačile djecu. Jestive puževe sakupljali su u siromašnim slojevima sve do 1920-ih godina, a najduže su ih skupljala djeca. Jestive gljive sakupljala je svaka porodica. Med je u seljačkoj prehrani također imao važnu ulogu.

U divljači polja tih sela nikad nisu bila bogata: osim zeca, fazana, trčaka, ponekad koja srna. Poznato je da su kmetovi bili isključeni iz lova — lovili su samo zabranjenim zamkama i potajice. Po urbaru kmetovi su godišnje dužni bili ići tri dana u lov na uništavanje zvjeradi. Poslije oslobađanja kmetova lovačko pravo prelazi na selo. Sve do početka ovog stoljeća selo lov nudi na javnoj dražbi: kasnije su imućniji seljaci osnovali lovačka društva i preuzeli lov.

Svaka porodica trudila se da za sebe osigura potpunu samoopskrbu. S razvojem gospodarstva promijenila se i prehrana, odnosno način pripremanja jela. Sakupljanje plodova osim gljiva polako je palo u zaborav. Osnovnu hranu činile su biljke, meso, stočni proizvodi, žitarice, među njima heljda i proso.

Nije bilo dana da se čorba (juha) nije kuhala, a izbor je bio sastavljen prema mogućnostima. Među najstarija, bila su kisela jela. Razna tijesta jela su se u velikoj količini. Kuhana jela priređivala su se od druge polovine prošlog stoljeća. Kupus i sarma također bijahu omiljena jela. U prehrani je meso uvijek imalo određenu ulogu — nije bilo porodice bez svinjokolja.

Nazivi njiva dopunjavaju povijest doseljavanja stanovništva, razvijanje zemljoradnje, vezu sa stočarstvom i posjedom. Neka njihova imena svjedoče o tome da su postojale prije nego što se o njima nešto moglo doznati: neka su imena bila novija, a neka su pala u zaborav. U imenovanju zemljišta veliku je ulogu imala površina i kakvoća zemlje, način obrađivanja, stočarstvo, biljke što su rasle na zemlji i način posjedovanja. Među imenima njiva naći ćemo i takva koja su prizivala sjećanja na naselja iz Bosne i Hercegovine.

Prvi točan odgovor o socijalnim slojevima sela dobit ćemo iz urbanih listova 1767. kada su Bošnjaci postali kmetovi. Svi podaci tvrde da kmetovi nikada nisu dobili onoliko zemljišta koliko je određivao urbarski propis. Prodavanje i kupovanje prava na korištenje zemlje odredio je i učvrstio urbar. Zapravo oslobađanje kmetova (1848) nije izbrisalo postojeće razlike u imanju, iako su pojedini kmetovi dobili zemlju. Istovremeno može se pratiti tok osiromašivanja, koji je u razdoblju kapitalizma postao snažniji. Najlošiji život imale su obitelji bez zemlje. Neki su se od njih kod mjesnih domaćina primili žetve i kopanja, drugi su odlazili na pustare — u nadnicu vinogradarima pečuškim Hrvatima, a i Mađarima u okolna sela. Suprotnosti među stanovnicima sela nisu bile oštre iako su među slojevima bile razlike.

Bosanski Hrvati izuzetna prava i posebne povlastice nikada nisu imali. Dužni su bili da zemljoposjedniku od godine do godine daju službu, tlaku i desetinu od uroda i stoke po urbarskom propisu, a porez su plaćali u novcu. Od vlastelinskih tereta kmetovi županije: Mađari, Hrvati i Srbi podjednako su se pokušavali osloboditi. Zemljoposjednici i županija pokušali su zaustaviti veliko bogaćenje. Pošto je svuda bilo kmetova koji su došli u sukob sa zakonom — da bi slomili tvrdoglave i buntovne kmetove, korišten je dereš, tamnica i krvnik.

Teških 20 godina trajalo je dok su zemljoposjednici uspjeli slomiti kmetove i natovariti im vječiti kmetски jaram. Vlastelinski činovnici, bilježnici,

panduri i seoski birovi redovito su prekoračili svoja prava, zloupotreba vlasti bila je svakodnevna.

Unutrašnji život sela odredili su, pored ustaljenih običaja, nepisanih pravila, urbarski propisi. Broj poglavarstva zavisio je od veličine naselja. Biranje birova uvijek je odredilo vlastelinstvo, a eškute i bilježnike selo. Od početka ovog stoljeća seoske birove, eškute i poglavarstva biraju javno na tri godine. Sela nisu imala značajni dohodak, izdatke su plaćali iz »kućnog« poreza.

Živjeli su u porodičnoj zajednici i u porodici. Prekid slobodnog preseljavanja i uvođenje vječitog kmetstva utjecalo je i na razvitak porodične zajednice — spajalo ih je zajedničko imanje, proizvodnja i potrošnja. Te su porodice i u gospodarskom pogledu bile uspješnije. U porodici živi i do tri naraštaja. Svi rodbinski nazivi sačuvani su do danas. Uzroke raspada porodične zajednice treba tražiti u sve razvijenijim radnim odnosima i u proizvodnim odnosima.

Prve škole osnovane su pored župa — imale su okružni položaj. Nijemetska škola postojala je već godine 1765. Učitelj pored kantorskog rada i učenja vjeronauke nije imao vremena da djecu nauči čitati i pisati. U popisu iz 1786. možemo čitati da po našim selima djecu nitko ne uči. Pri crkvenim posjetima (vizitacijama) možemo čitati ovakve primjedbe: »Hrvati od njihovog osnivanja ne vole škole, od svog rođenja mrze slova.« Uzrok treba tražiti u materijalnom opterećivanju. Svako selo bilo je dužno iz svoje snage i prihoda podići školu i izdržavati učitelja, a prije toga pomagalo je izgraditi okružnu školu i izdržavati učitelja. Učitelj je odlazio u okružna sela samo pred Božić i Uskrs i to radi vjeronauke: taj su mu rad posebno platili. Godine 1826. Semelj i Lotar imaju zajedničku školu.

Škole su imale tri razreda: djeca su učila pisati, čitati, računati i vjeronauk. Učenici koji su završili školu, nedjeljom i blagdanom bili su dužni pod vodstvom učitelja ponavljati »Božju pokornost«. Nastavni jezik bio je materinski, ali se već 1810. požuruje učenje mađarskog jezika.

Otvaranje osnovnih pučkih škola počelo je oko 1845. Godine 1879. već je donesen zakon po kojemu onaj učitelj koji ne zna mađarski, ne može učiti djecu. Oko 1890-ih godina već je prekinuto učenje na materinjem jeziku, ostavljen je samo vjeronauk i crkvene pjesme.

Poslije 1920-ih godina hrvatski jezik učio se samo u nijemetskoj školi. Promjena gledišta u vezi s učenjem materinjeg jezika nastupila je tek poslije 1945. Pored priznanja narodnosnih prava, najveća briga bila je pridobiti roditelje i nedostatak učitelja. Učenje na materinjem jeziku sve do danas nije zadovoljavajuće.

Poslije istjerivanja Turaka iz Baranje o tim selima možemo čitati da su svi stanovnici katolici. U prvoj polovini 18. stoljeća oni su pripadali nijemetskoj i egračkoj župi, a u drugoj polovini tog stoljeća već kesujskoj, nijemetskoj i egračkoj (sve do danas). U crkvama se također malo čula naša riječ: svećenik je (osim u Nijematu) nedjeljom i blagdanom propovijedao na hrvatskom jeziku, a hrvatski se pjevalo samo za blagdane. Danas se jedino u nijemetskoj crkvi služba Božja služi na maternjem jeziku. O vjerskom životu u obitelji uvijek su žene vodile brigu.

Iz raznih popisa o seoskim obrtnicima veoma malo znamo. Svako selo imalo je svoje kovače, kolare, vodeničare, brijače (brice), a neka još i krojača.

Početkom 19. stoljeća svako je selo od sto muškaraca dužno bilo dati jednog vojnika. Označavanje vojničkih novaka izvršilo bi se izvlačenjem muškaraca između 18 i 32 godine. Desetgodišnji vojnički život bio je previše dug

i mnogo je poteškoća činio porodici. Poslije 1848. prekinuta je obavezna vojnička služba, ali su je seljaci bili dužni otkupiti. Od početka ovog stoljeća Bosanski Hrvati uvijek su bili uvršteni u bosanski puk.

U 18. i u prvjoj polovini 19. stoljeća liječnika čemo naći u gradu i na velikim vlastelinstvima. Do kraja prošlog stoljeća liječenije su dopuštali seoskim brijačima koji su vadili zube, rezali čireve, liječili rane. Po poreznim obračunima »infovanje«, »kamljenje« protiv ospica već je provedeno 1808. Svako selo već je 1786. imalo babicu. Okružni liječnici svoj rad počinju krajem 19. stoljeća. Od 1891. u svakom čemo selu naći mrtvozorca.

Danas je veći dio Bošnjaka zaposlen u pečuškim tvornicama, samo mali broj radi u poljoprivrednim zadrugama.

A BOSZNAI HORVÁTOK TÖRTÉNELME, GARDASÁGI ÉS TÁRSADALMI ÉLETE MOHÁCS KÖRNYÉKÉN

OSSZEFOGLALÓ

A szerző levéltári és terepen gyűjtött anyag alapján mutatja be a boszniai horvátokat, akik a 1685—1711 évi háború után újraalakították etnikai csoportjukat és megőrizték nyelvüket hála családi és faluközösségeiknek. Idetelepéseket jórészt a ferencesek szervezték. Két országunk szakemberei részben azt állítják, hogy egy részük itt volt már a Honfoglalás idején, másik — kisebb részük szerint itteni letelepedésüket a vidék török hódításaihoz köti. Pontos népösszeírás viszont csak 1965-ig nyúlik vissza.

Telepeik szétszórtan — főként víz mellett — voltak és falvaikat egy országhatár sem tudta alakjukban megváltoztatni; házaikat fából építették, később vertfal és téglá honosodott meg. Festett bútor a 19-ik század elején jött divatba.

Falvaik kialakítására — urbanizálásáról — kocsma, mézszárszék, hűtőberendezés, közért a földesúr gondoskodott. A gazdaságok életfeltételei semmiben sem voltak kedvezőbbek mint a többi baranyai faluban. Javarészt földművesek voltak. Az állattenyésztésnek kisebb a szerepe. Nincs adat arról, hogy a földművelést és a szőlészetet alárendelték volna az állattenyésztésnek. Szántóföldjeiken kialakított kertészetiük híres volt már a 18-ik században.

A falvak lakosai nem csak saját családjukban, hanem a faluban is gondoskodtak az önellátásról: saját vizimalmuk, kovács-és bagnár műhelyük, borbélyuk stb. volt. A termények begyűjtése és a vadászat komoly problémát jelentett hosszú évtizedek alatt, ám gazdasági élet haladásával jelentősen megváltozott nemcsak az ételmezés, hanem az élelmiszerek készítése is.

Első adatokat a falvak társadalmi rétegződéséről 1767-ben nyerhatunk az urbárius ívekből. A jobbágyfelszabadítás (1848) lényegében nem szüntette meg a fennálló társadalmi rétegződést és a vagyoni állapotokat, noha egyes jobbágyok földet kaptak.

A bosnyák horvátoknak sohasem volt kivételes joguk vagy különös kedvezményük bármire. Súlyos húsz évnél kellett eltelnie, míg a földtulajdonosoknak sikerült megtörni a jobbágyokat és örökös jobbágyigába törni őket.

Az első iskolákat a »župa« közelében építették. Németben pl. 1765-ben, de egészen 1845-ig az egyházi és megyei hatóságok akadályozták az iskolaépítést: »A horvátok már kezdettől fogva nem szeretik az iskolákat, mert születésüknél fogva gyűlölik őket«.

A bosnyák horvátok Pécs környékén mindig katolikusok voltak és az egeri, községi és németi községekhez tartoztak. Vallási életről a családban mindig csak nők gondoskodtak. A bosnyákok nagyobb része ms is fslun él, csak egy részük dolgozik a pécsi gyárkaban vagy mezőgazdasági szövetkezetekben.

THE HISTORY, ECONOMIC AND SOCIAL LIFE OF BOSNIAN CROATS IN THE VICINITY OF PÉCS

SUMMARY

The author uses archival material and material gathered during field research to present the situation of Bosnian Croats around Pécs. After the war years 1685—1711 they once more became an ethnic group. They preserved their language owing to their family and village communities. Their arrival was mainly organised by Franciscans. Among experts from the two countries, some emphasise that the Croats were partially here already at the time of the arrival of the Magyars, while a few link their arrival to the Turkish conquest of the area. Exact population-census figures can be discerned only after 1695. Settlements were scattered, located near source of water. Later ordering did not essentially change the form of these villages. Houses were made of wood, later out of pressed crude bricks. Painted furniture appeared at the beginning of the 19th century. The estate owner paid special attention to the development of the villages (urbanisation): taverns, butcher shops, cold houses, stores. Economic conditions were not more favourable than in other villages of Baranja. People were mainly farmers, and stock-raising also had an important role. Farming and wine-growing were not suppressed by stock-raising. Horticulture was renowned already in the 19th century. Besides the family, the village also took care to attend to its needs: it had its own mills, blacksmith, wheelwright and barber shop. Hunting and gathering had an important role throughout the centuries. With economic development diet, and the way of preparing food changed. The first exact answer on village social stratification is given by the feudal lists of 1767, which show that perpetual serfdom among the Croats had ceased. Yet in essence freedom for serfs (1848) did not eliminate existing differences in social strata and in possessions, although some serfs did receive land. Bosnian Croats never had exceptional rights nor privileges. It took a difficult twenty years before landowners succeeded in breaking the serfs and placing upon them their yoke. The first schools were founded in the parishes and had regional task. The first school was opened in Niemet in 1765. Till 1845, church and district authorities hindered the opening of schools claiming that: »Croats do not like schools from the beginning... from when they are born they hate letters.« Bosnian Croats in the vicinity of Pécs were always catholics. They belonged to the parishes of Egracs, Kesuj and Niemet. Women always took care of the religious life in families. The majority of the Bošnjaks still live in villages: a part is employed in the factories of Pécs; only a smaller part work in agricultural co-operatives.